

Dobozi István

DEMOKRATIKUS SZOCIALIZMUS AMERIKÁBAN?

LX. évfolyam, 7. szám, 2016. február 19.

Nem hiába nevezik az amerikai elnökválasztási kampányt a világ legnagyobb cirkuszának. A jobboldalon Donald Trump, a „vasvillás” populista tematizálja – vagy inkább brutalizálja – a politikai közbeszédet. A másik oldalon a demokrata establishment kedvence, a korábban biztos nyerőnek számító Hillary Clinton emberére talált Bernie Sandersben, aki hajlott kora ellenére mágnesként vonzza a fiatalokat és a középosztályból kihullott milliókat. Amerikában „demokratikus szocializmust” hirdet, és az „uralkodó osztály legyőzésére” szólít föl. Szokatlanul radikális politikai programja és gazdasági populizmusa többet árul el Amerika nagy bajairól, mint a lázadó vermonti szenátorról.

Amerikában élek már harminc éve, de először érzem úgy, mintha ez az ország a feje tetejére kezdene állni politikailag. A politikai harag, elégedetlenség, elitellenesség s a mindezt meglovagoló populizmus jobb- és baloldalon egyaránt roppantul megerősödött. A *Time* magazin fején találta a szöveget, amikor az idei elnökválasztás kapcsán 2016-ot a politikai „outsiderek évének” nevezte, amikor a lázadók és reformerek szinte kisajátították maguknak a kampányt. Miként lehet másképp, hogy a jobboldalon olyan szertelen, idegengyűlölő szólamokat mértéktelenül hangoztató személy, mint Donald Trump vezetheti az elnökjelölt-aspiránsok listáját, akit saját pártvezetése a pokolba kíván?

Miként lehet az, hogy – a másik oldalon – Bernie Sanders, egy 74 éves, hajlott hátú, a fősodratú politikából jócskán kilógó vermonti szenátor a fő és egyetlen kihívója a korábban holtbiztos befutónak tekintett Clinton politikai királynőnek, a baloldali politikai és üzleti elit kedvencének? Az a Sanders, aki hivatalosan nem is tagja a Demokrata Pártnak, csupán tavaly csapódott oda informálisan, mert Amerikának nincs Szocialista Pártja, ahová ő lelkileg és ideológiailag tartozna. És aki egy hagyományosan konzervatív beállítottságú országban „demokratikus szocializmust,” „forradalmat,” „az uralkodó osztály legyőzését” tűzte a zászlajára. A trikójukon „forradalmat” reklámozó fiatalokkal zsúfolásig megtelt választási gyűléseken gyakran felhangzik a hatvanas évek mozgalmi slágere: „You say you want a revolution” („Azt mondod, hogy forradalmat akarsz”). Sanders hangosan követeli a washingtoni hatalmi struktúra lebontását, a megkövesedett politikai intézmények gyökeres átalakítását, ingyenes állami felsőoktatást, alanyi jogon járó állami egészségbiztosítást, másfélszeres minimálbért és egyéb jókat. „Demokratikus szocializmus”: nem Prága 1968, hanem Washington 2016!

Feltűnő a párhuzam a másik, maga útján járó jelölttel, Donald Trumppal. Az establishment és pártvezérkarok támogatásának hiányában mindketten főként az alsóbb néprétegek lelkes támogatásából nyerik politikai legitimitációjukat. Feszegetik a megkövült bipoláris pártrendszer

kereteit, ám nem sokat tudnak tenni ellene. Kivéve azt, hogy – szükség esetén – független jelöltnek festik át magukat, és novemberben úgy szállnak ringbe az elnöki címért.

Nem újdonság az amerikai politikában az outsidersok tisztavirág életű tündöklése a választási kampányok nyitó szakaszában. Pat Buchanan republikánus politikai „izgató” 1996-ban „vasvillás lázadást” hirdetve megnyerte ugyan a New Hampshire-i előválasztást, de két hónappal később már padlót fogott. Sikeresebb volt 1992-ben Ross Perot, aki független indulóként – bár lényegében republikánus platformon – 19 százalékot ért el az elnökválasztáson, amivel a demokrata Bill Clinton elnökcsinálója lett az „első” Bush ellenében a republikánus szavazatok alapos megosztásával.

Az isteni középosztály hanyatlása

A jobboldalon Trump, a balon Sanders tudta a legnagyobb politikai tőkét kovácsolni abból, hogy az amerikai középosztály gazdasági helyzete már mintegy három évtizede folyamatosan romlik, miközben egy vékony réteg – az „1 százalék” – javára történelmileg példátlanul gyors és nagymértékű vagyonfelhalmozódás következett be.

Amerikában a második világháború óta mitikus politikai jelentőséggel bír a középosztály. A demokrácia és társadalmi stabilitás fő tartópilléréként magasztalják. Választást csak a középosztálynak kedvezve és udvarolva lehetett nyerni. Valóban, a háború utáni első három évtizedben az amerikai középosztály soha nem látott számbeli növekedésen és jóléti gyarapodáson ment át. Középfokú iskolai végzettséggel tízmilliók jutottak be a középosztály derékhadába. Ebben az időszakban a lakosság „alsó” 90 százalékának a reáljövedelme háromszor gyorsabban növekedett, mint a „felső” 10 százaléké. Ez volt az amerikai gazdaságtörténet – és benne a középosztály – aranykora. Ez elsősorban a jövedelemkiegyenlítő hatású kormányprogramoknak volt köszönhető, például a híres GI Billnek, amely – a felsőoktatáshoz való hozzáférést államilag támogatva – milliók számára tette lehetővé, hogy a munkásosztályból a vágyott középosztályba lépjenek át.

Azután a fölemelkedési folyamat drasztikusan – és nagyrészt váratlanul – a visszájára fordult. A fordulat beállásának ténye körül egyetértés van a társadalomkutatók között, csupán pontos idejének és okainak azonosítása körül folyik még vita. Robert Gordon a most megjelent monumentális empirikus művében (*The Rise and Fall of American Economic Growth*) a hetvenes évek elejére teszi a váltást, többen pedig (például Jacob Hacker és Paul Pierson *Winner-Take-All Politics* című, kitűnő könyvükben) 1980-at, azaz a Reagan–Bush-éra kezdetét jelölik meg a fordulat éveként, amelytől kezdve valóban kimutatható a nemzeti jövedelem máig tartó vaskos átcsoportosulása a szupergazdag „1 százalék” javára.

Az „1 százalékos” családok nemzeti jövedelmen belüli aránya az 1980 körüli 10-ről mára 25 százalékra ugrott fel. A vagyoni koncentráció még a jövedelminél is drámaibb: az „1 százalék” kezében van a nemzeti vagyon 40 százaléka. Ezen belül a „0,1 százalék” (a „kögazdag” családok köre) 22 százalékot tudhat magáénak. Amerika jövedelem- és vagyonkoncentrációja toronymagas a többi nagy nyugati gazdasághoz képest. A középosztály reáljövedelem-szintje stagnált a jelzett időszakban. Sokan ki is hullottak ebből a korántsem homogén társadalmi

csoportból: 1970 és 2015 között a középosztályba sorolt felnőtt lakosság 61-ről 50 százalékra esett vissza.

Míg a leépülő középosztályon belül Trump különösen a kevésbé iskolázott, idősebb, fehér fizikai munkások elégedetlenségét aknázza ki sikeresen, addig Sanders a fiatalabb korosztályokra épít. Megdöbbentő látvány, ahogy választási gyűlésein a nagypapára emlékeztető ember felvillanyozza a javarészt fiatalokból és középkorúakból álló támogató táborát. Karizma a javából. Sandersnek főként a generációs szakadék miatt nincs különösebb gondja a „forradalmas” politikai szókincsével. A fiatalabb generációk számára a „demokratikus szocializmus” már nem idéz föl negatív felhangokat. Az egyik országos rádióműsorban arról kérdezték fiatal támogatóit, tudják-e, mi az a „demokratikus szocializmus”. Az öt megszólaltatott közül négynek bevallottan gőze sem volt a fogalom politikai tartalmáról; csupán egy válaszolt hozzávetőlegesen jól, hogy az olyasféle rendszer, ami nem a szupergazdagoknak dolgozik.

A jövedelemegyenlőtlenség politikája

Nem kell Sanders ahhoz, hogy a nyitott szemmel járó polgár észrevegye (vagy legalábbis a bőrén érezze), hogy az elmúlt három évtizedben Amerika erőteljesen elmozdult az oligarchikus kapitalizmus rendszere felé. A gazdasági és politikai hatalom tényleges koncentrációját tekintve az USA nem sokkal van lemaradva olyan, sokat bírált országoktól, mint Brazília, Mexikó vagy Oroszország.

Ha Obamának bátrabb és nagyobb lélegzetű gazdaságpolitikával sikerült volna fogást találni a szélsőséges jövedelemegyenlőtlenségen – ahogy azt ígérte –, akkor ma nem beszélénk Bernie Sandersről. Obama vezetése alatt azonban tovább nyílt a jövedelemolló. Miközben Sanders fel akarja robbantani a „pénzügyi spekulációra épülő” Wall Streetet és annak megabankjait, addig a 2008–2009-es pénzügyi válságban Obama egyik első fontos elnöki lépése a saját hibájukból bajba jutott bankok megmentése volt – az adófizetők pénzéből. Obama semmit sem tett az óriáscégek közötti „házasságok,” azaz a piaci versenyt tovább korlátozó vállalati fúziók elburjánzása ellen egy olyan országban, amely történelmileg a piaci versenyt tekintette az egyik alapvető filozófiai alapjának.

Thomas Piketty nagyszabású műve (*Capital in the Twenty-first Century*) Amerikában is a jövedelmi szélsőségekről szóló viták középpontjába került. Korántsem osztja mindenki azt a konklúzióját, hogy a növekvő gazdasági egyenlőtlenség tendenciája a kapitalizmus – szinte a természeti törvény erejével érvényesülő – rendszervonása. Abban egyetértenek vele, hogy a második világháborút követő három évtizedben a középosztályra fókuszáló újraelosztási kormányprogramok döntő szerepet játszottak a szupergazdagok féken tartásában. Sokan az 1980 utáni aránytalanságokat nem a kapitalizmus természetes differenciálódásának tulajdonítják, hanem olyan tudatos kormányzati intézkedéseknek, mint a reagani deregulációs hullám (benne a pénzügyi szektor spekulatív „ kaszinósodása”), a trösztellenes törvények erőtlensége, a jövedelemadó-progresszivitás csökkentése és a szakszervezetek meggyengítése. A Nobel-díjas Joseph Stiglitz világosan fogalmaz: „A mai egyenlőtlenségek nem a kapitalizmus kérlelhetetlen evolúciójának a következményei. Ellenkezőleg, a gazdaságot irányító kormányzati szabályok szülöttei.”

Egy dollár – egy szavazat

Az utóbbi időben a demokráciára nézve veszedelmes bűvös kör alakult ki Amerikában: az „1 százalékos” elit a növekvő gazdasági fölényét politikai előnyökre konvertálja – főként a választások finanszírozásán keresztül – , amelyeket azután befolyásolásra használ fel, hogy elérje a számára még kedvezőbb jogi és gazdasági szabályozást.

A felmérések szerint az amerikaiak többsége látja: a múlté az a hagyományos politikai felfogás, hogy „győzzön a jobbik”. A pénz, a gazdag donor teljes súllyal rátelepedett a politikára, s ehhez a jelenlegi választásfinanszírozási rendszerben tökéletesen adottak a jogi keretek. Az „egy ember – egy szavazat” klasszikus demokratikus elvét mára mintha az „egy dollár – egy szavazat” elve váltotta volna föl. Ezért se meglepő a közvélemény kiábrándultsága. A Gallup felmérése szerint példátlanul mélyre zuhant a politikai intézmények iránti bizalom: 2015-ben az elnöki intézmény bizalmi indexe 33 százalék volt, a Kongresszusé pedig csupán 8 százalék. Sokan azzal tiltakoznak, hogy kilépnek a politikából, és nem szavaznak. A nagy nyugati demokráciák közül az USA-ban a legkisebb a választói részvétel. A legutóbbi, 2014-es általános választások a második világháború utáni időszak legalacsonyabb részvételét hozták: a választásra jogosultak csaknem kétharmada, a fiatalok négyötöde nem szavazott. A 45 millió szegény (a lakosság 15 százaléka) gyakorlatilag nem voksol.

Sanders meggyőződéssel hirdeti, hogy Amerikának a plutokrácia felé sodródását vissza lehet fordítani a választási rendszerben egy olyan, alulról építkező tömegmozgalommal, mint az övé. Sokaknak imponál, hogy a „korrupt” kampányfinanszírozást élesen ostromozó Sanders a saját hangján beszél, nem kénytelen megfelelni a háttérben húzódó pénzes donorok politikai elvárásainak. Clintonnal és a republikánus aspiránsok többségével szemben kampánybevételeinek oroszlánrésze apró felajánlásokból (átlagosan 30 dollár) gyűlik össze.

Mi ebben a demokratikus szocializmus?

Sokat elárul Amerika társadalmi változásairól az a körülmény, hogy régebben a „szocialista” címkével lehetett valakit politikailag a leghatásosabban megbélyegezni. A 2008-as választási csatározásokban ellenfelei Obamát is úton-útfélen „szocialistának” titulálták, de ő kikérte magának. Sanders viszont nemcsak hogy nem kéri ki, hanem egyenesen „demokratikus szocialistaként” határozza meg politikai személyiségét és küldetését.

Mégis mi a Sanders-jelenség lényege a retorikán és jelképbeszéden túl? Az biztosan nem, amin „demokratikus szocializmust” értenek Európában és Magyarországon. Mondandója valójában eklektikus, leginkább a gazdasági populizmusba hajló egyveleg, amelyben van egy jó adag a nyugat-európai szociáldemokráciából (nemzeti újraelosztó rendszerek), nem kis dózis a befejezetlenül hagyott roosevelti New Dealből (állami társadalombiztosítás), a Lyndon Johnson-i „Great Society”-ből (állami egészségbiztosítás, Medicare, Medicaid, oktatási segély), a Martin Luther King és Jesse Jackson nevéhez fűződő emberjogi örökségből (nagyobb gazdasági és politikai egyenlőség) és a modern amerikai politikai radikalizmusból (oligarchikus kapitalizmus diszkreditálása, profitellenesség, fokozottabb állami gazdasági szerep).

Sanders „demokratikus szocialista” szemszögéből nézve már négy évtizede (hozzávetőleg a Reagan-éra gazdasági deregulációs kampányától kezdve) „háború folyik a középosztály ellen”, az egymást követő kormányok idővel megszűntek a középosztály számára dolgozni. A középosztály „ellensége” (sic!) a „manipuláció üzleti modelljére alapozott” Wall Street, valamint a multimilliomos és multimilliárdos réteg, amelynek a politikai osztály megragadásával és korrumpálásával a jogi és gazdasági szabályozást – végső soron a nemzeti jövedelem elosztását – sikerült markánsan a maga javára fordítania. „A valóság az, hogy az elmúlt negyven évben a Wall Street és a milliárdos osztály tisztességtelenül úgy manipulálta a jövedelem- és vagyoneelosztás játékszabályait, hogy azok a legtehetősebb és legbefolyásosabb emberek még nagyobb gazdagodását szolgálják” – mondja Sanders.

A bipoláris amerikai pártrendszerből mindig is hiányzott egy klasszikus szociáldemokrata formáció. A két nagy párt egyre kevésbé tudja megszólítani a lakosság mind jelentősebb részét. Például a szegénység és a vagyonkoncentráció már régóta ismert feszítő társadalmi kérdés, az egymást váltó adminisztrációk szinte semmi számottevőt nem tettek ellenük. A Barack Obama politikai zászlajára tűzött „progresszív” programból lehangolóan kevés valósult meg, nem kis részben a republikánusok által dominált Kongresszus tevékeny ellenállása miatt. Még az átfogó egészségbiztosítási rendszer (*Obamacare*, a legnagyobbak tartott elnöki vívmány) is erősen szárnyaszegett és túlzottan költséges, arról nem is beszélve, hogy egy esetleges új republikánus elnök az első hivatali napján látványosan sztornózná.

Mi várható a végjátékban?

Miért nem támadja – egyelőre – az amerikai jobboldal sokkal hevesebben a nyíltan szocialista Sanderst? Főként taktikai megfontolásból. Majdnem mindenki biztosra veszi, hogy Hillary Clinton lesz a demokrata elnökjelölt. A republikánus vezetésnek ezért elemi érdeke egy erős demokrata ellenlábás játékban tartása, aki a vitákban és az előválasztásokban gyengítheti az eleve sebezhető Clintont. Valóban, Sanders egyre kevésbé kíméli Hillaryt, rásütve a bélyeget, hogy ő valójában a politikai establishment belső játékosa, a Wall Street lekötelezettje (többek között a Goldman Sachstól és másoktól bezsebelt 200 000 dolláros előadói honoráriumok és választási befizetések révén), a korrupst választásfinanszírozási rendszer legfőbb haszonélvezője, plusz maga is multimilliomos, aki elszakadt az utca emberétől.

A baloldalon Sanders Clinton egyetlen valódi ellenfele. Várhatóan az is marad a júliusi elnökjelöltő konvencióig. Komolyabb kihívás akkor érné, ha a választók összevetnék radikális társadalomátalakító programját a realitásokkal. Sanders a választási reklámokban megszokott túlzásoknál is sokkal többet ígér: állami egészségbiztosítás, ingyenes felsőoktatás, magas minimálbér, infrastruktúra-újjaépítés stb. Ki fog mindezért fizetni? Sanders azon hivatkozása, hogy ilyen juttatások már léteznek Svédországban, keveseket nyugtat meg. Nincs ma mérvadó szakértő még a baloldalon sem, aki Sanders programját kivitelezhetőnek tartaná. Paul Krugman, a *The New York Times* ünnepele, Obama-barát cikkírója nincs egyedül, amikor Sanders fejére olvassa, hogy a programja túlságosan „idealista”, és nélküli az „érzelgősségtől mentes realizmust”. Szerinte egyáltalán nincs szükség a társadalmi intézmények „nagyjavítására”. Például az *Obamacare*-t valóban tökéletesíteni kell, de ehhez nincs szükség komplett újragombolásra, a túlnyomórészt privát alapon működő rendszer államosítására. És még ha elnökké választanák is, Sandersnak nem lenne lehetősége, hogy

nagyratörő programjait törvények formájában életbe léptesse, hiszen a Kongresszus várhatóan továbbra is republikánus ellenőrzés alatt marad.

Az, hogy a következő hetekben Sanders fenn tudja-e tartani az Iowa-ban és New Hampshire-ben elért kezdeti sikereket (az egyik államban hajszállal maradt el Clinton mögött, a másikban fölényesen nyert), azon áll vagy bukik, hogy március elején sikerül-e az etnikailag összehasonlíthatatlanul összetettebb – és Clinton felségterületének számító – déli államokban megnyerni a fekete bőrű és hispán szavazókat. (A közvélemény-kutatásokban Clintont országos szinten elsöprő többséggel támogatja a nem fehér lakosság.) Ha ez nem megy, akkor előválasztási lendülete végzetesen kifulladásra áll. Clinton kampánygépezete sokkal erősebb a déli államokban, és a közvélemény-kutatásokban egyértelműen nyeresre áll.

Az sem kedvez Sandersnek, hogy a demokrata establishment szinte minden szinten (felső pártvezetés, hivatalban lévő kormányzók, képviselők stb.) Clinton mögött sorakozott föl. Ugyanez a helyzet a liberális médiával. A szakszervezetek többsége is Clinton mellett tette le a voksát.

Amerikában még soha sem lett elnök, aki olyan extrém módon kilógott volna a politikai centrumból, mint Bernie Sanders. Valószínűleg a lelke mélyén ő is érzi ezt. Így nem marad más, mint hogy a választási küzdelem további részében így vagy úgy – beleértve a független jelöltként való indulással történő politikai zsarolást – még jobban balra tolja Clintont és az egész Demokrata Pártot. Ez lehet majd a történelmi érdeme. A politikai csodabogárnak tekintett Ross Perot-ról még negyedszázaddal később is beszélnek. Bernie Sandersről is fognak. De még nincs vége a játszmának. Game on!

(A szerző a Világbank volt vezető közgazdásza és jelenlegi főtanácsadója.)